

# УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ. ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

УДК 371.4:37.014

Юрій ЗАВАЛЕВСЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, професор,

заступник директора ДНУ «Інститут модернізації  
змісту освіти»

## СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Статтю присвячено проблемі визначення сутності професійної компетентності вчителя. Проаналізовано різні підходи науковців щодо визначення суті поняття професійної компетентності вчителя та його складових.*

**Ключові слова:** компетентність, професійна компетентність учителя, освіта, вчитель, Нова українська школа.

*Статья посвящена проблеме определения сущности профессиональной компетентности учителя. Проанализированы различные подходы ученых к определению сущности понятия профессиональной компетентности учителя и его составляющих.*

**Ключевые слова:** компетентность, профессиональная компетентность учителя, образование, учитель, Новая украинская школа.

*The article is devoted to the definition of the nature of professional competence of teachers. The author analyzes the different approaches of scientists to determine the essence of the concept of professional competence of teachers and their components.*

**Key words:** competence, professional competence of teachers, education, teacher, New Ukrainian school.

**Постановка проблеми.** Учителю є головною дійовою особою у процесі реалізації стратегічного напрямку розвитку освіти в Україні, здатною забезпечити її конкурентоспроможність серед інших країн Європи. Вирішення цього завдання обумовлює необхідність підготовки кваліфікованого працівника відповідного рівня й профілю, компетентного, відповідального, який вільно володіє професією, орієнтується в суміжних галузях, здатний до ефективної роботи на рівні світових стандартів, готовий до постійного професійного зростання та професійної мобільності.

Проблемою дослідження професійної компетентності педагога займалися і займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (Л. Ващенко, В. Введенський, М. Жалдак, І. Зязюн, М. Корнілова, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Семенов та ін.). Дослідниця Л. Мігіна зокрема трактує компетентність як

знання, вміння і навички, а також способи та прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості.

**Мета дослідження** – для усвідомлення важливості набуття певного рівня професійної компетентності педагога в цілому чітко окреслити поняття «компетентність» та «професійна компетентність», що дозволить визначити напрям пошуку методів і технологій формування такої компетентності в учителя.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що більшість науковців (В. Введенський, Р. Гуревич, Л. Мігіна, С. Молчанов, С. Пільова, В. Синенко) під професійною компетентністю педагога розуміють сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, а також його особистісних якостей.

У працях І. Беха [1], В. Бондаря [2], І. Зязюна [6] поняття «компетентність» трактується як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати певні завдання або роботу. За цих умов поняття «компетентність» передбачає також знання і навички, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професії чи діяльності. В цьому контексті В. Семиченко розглядає компетентність як «атрибут особистісного рівня, систему засвоєних способів, за допомогою яких людина може вирішувати ті чи інші проблеми, задачі своєї життєдіяльності. Будь-які знання, окремі навички та вміння лише тоді стають дієвими, коли інтегруються в загальну систему способів, вступають у багаторівневі зв'язки з іншими елементами, творчо модифікуються, гнучко використовуються відповідно до цілей та умов діяльності або міжособистісної взаємодії» [10, с. 11].

Зважаючи на наведені вище визначення, під компетентністю розумітимемо «якість професійної діяльності», «авторитетність», «обсяг функціональних повноважень, знання, досвід у тій чи іншій діяльності», що розкривається через поняття «компетенція» [7].

Компетенція (з лат. – *competentia*, від *compeo* – *взаємно прагну, відповідаю, підходжу*) – коло повноважень певної організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [5, с. 560].

Сьогодні в управлінні освітою термін «компетенція» все частіше використовується у тісному зв'язку з поняттям «компетентність». Ряд учених під «компетенцією» розуміють сформованість умінь, при цьому набуття знань особистістю не є обов'язковим. Проте *компетенція* – це ще й загальна здатність особистості, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах і набувається у процесі навчання. Компетенція не зводиться ні до знань, ні до вмінь: бути компетентним – означає бути навченим або освіченим [11].

Натомість *компетентність* – це складна інтегративна якість особистості, що сприяє готовності здійснювати певну діяльність [12]. За такого підходу мають на увазі не окремі знання або вміння, не сукупність окремих видів діяльності, а властивість, що дає можливість людині здійснювати діяльність цілісно, включаючи не лише когнітивну й операційно-технологічну, а й індивідуально-значущу, креативну й інші складові особистості. Таким чином, сучасний конкурентоспроможний учитель не лише сам повинен уміти творчо засвоювати знання, критично осмислювати набуту інформацію, а й навчити цього своїх учнів.

На думку С. Іванової, професійна компетентність – це здатність фахівця від початку своєї професійної діяльності на рівні визначеного державою певного стандарту відповідати суспільним вимогам професії шляхом ефективної професійної діяльності, демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних та етичних цінностях і досвіді, усвідомлюючи обмеження у своїх знаннях і вміннях й акумулюючи інші ресурси для їх компенсації.

І. Шмиголь зауважує, що *професійна компетентність педагога* – це складний комплекс, який включає професійні знання, вміння, навички, готовності до діяльності, а також цілий ряд професійно важливих особистісних якостей: креативність, мобільність, комунікабельність, толерантність, урівноваженість, чуйність, доброзичливість, прагнення до самопізнання, саморозвитку й самореалізації, саморефлексії.

А. Маркова та А. Ніконова під професійною компетентністю розуміють «індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, а також уміти виконувати певні трудові функції».

В. Пелагейченко, спираючись на думку О. Маркової та А. Ніконової, зазначає, що професійно компетентний педагог – той, який успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з певними психологічними якостями; задоволений професією; досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів; має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку; відкритий для постійного професійного навчання; збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску; соціально активний у суспільстві; відданий педагогічній професії, навіть у складних умовах підтримує її честь і гідність, професійну етику; готовий до якісної та кількісної оцінки своєї праці [9].

Л. Ващенко і В. Маслов дають таке визначення професійної, посадово-функціональної компетентності: «Варто розрізняти теоретичну, технологічну (практичну), а також моральну і психологічну готовність особистості виконувати функції, що входять до її обов'язків і прав відповідно до повноважень

певної посади (адміністративно-керівний склад, спеціалісти, методичні працівники та ін.) або певної професійно-фахової спрямованості (науково-педагогічні працівники, вчителі, майстри виробничого навчання та ін.), тобто до визначеної в конкретному суспільстві компетенції» [4; 8]. На думку означених науковців, «компетенція – це чітке законодавчо або нормативно визначене коло повноважень та прав особистості для виконання відповідних дій у межах конкретної посади або спеціальності у певній професії і предметно-фахової спрямованості у педагогічних працівників, відповідальність за якість і результати своєї роботи» [4; 8].

Професійна компетентність – це, перш за все, загальна ерудиція й досконале знання предмета, педагогічна майстерність і здатність до інноваційної, науково-пошукової діяльності, особистісна зрілість й особистісні досягнення тощо.

Нами були визначені такі складові компетентності:

- *соціальна компетентність* – включає комунікативні та організаторські здібності, стиль поведінки в конфліктних ситуаціях;

- *здоров'язбережувальна компетентність* – включає знання та ставлення до власного фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я; ведення здорового способу життя;

- *загальнокультурна компетентність* – передбачає володіння такими якостями, як толерантність, педагогічний такт, наявність позитивних ціннісних орієнтацій, мовленнєві навички, а також гуманістичний стиль педагогічної діяльності;

- *громадянська компетентність* – включає патріотизм, активну громадянську позицію, нормативно-правову компетентність; передбачає таку модель поведінки, що відповідає законодавству України;

- *компетентність у сфері інформаційних і комунікаційних технологій* – включає комп'ютерну грамотність, інформаційну та медіакультуру, використання на уроках комп'ютера тощо.

Більшість дослідників використовують саме поняття «*професійна компетентність*». Так, Т. Браже стверджує, що професійна компетентність осіб, які працюють у системі «людина – людина», визначається базовими знаннями та вміннями, ціннісними орієнтирами фахівця, мотивами його діяльності, розумінням себе самого у світі й світу навколо себе, стилем стосунків із людьми, загальною культурою, здатністю до розвитку творчого потенціалу [3].

Категорія «*професійна компетентність*» визначається, головним чином, рівнем професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями, вмотивованим прагненням учителя до безперервної самоосвіти й самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи.

Професійна компетентність передбачає наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних), прикладних умінь та навичок; їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (уміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, обирати засоби взаємодії), натхненність (висловлення власної думки та своїх міркувань, розуміння проблеми). Педагогічний професіоналізм учителя виявляється і в його умінні мислити та діяти професійно, що спричиняє розвиток професійних властивостей

та якостей особистості педагога відповідно до вимог учительської професії та володіння ним необхідними засобами, які забезпечують не тільки педагогічний вплив на вихованця, а й взаємодію, співробітництво та співтворчість із ним.

Елементи представлених якостей мають бути не лише в структурі та змісті загальної освіти, а й у структурі грамотності. З одного боку, – це власне функціональна грамотність, яка актуалізується на власному професійному рівні, а з іншого, – ті її компоненти, які відносяться до якостей особистості, що формуються, а саме: відповідальність, творчість, наполегливість, прагнення набувати нових знань, естетичне сприйняття дійсності й високої моральності, без яких неможливий справжній професіонал.

Зміст професійної компетентності вчителя визначається кваліфікаційною характеристикою. Вона є нормативною моделлю компетентності вчителя, відображає науково обґрунтовані професійні знання, вміння й навички. Кваліфікаційна характеристика – це, власне, узагальнені вимоги до вчителя відносно його теоретичних і практичних знань, умінь і навичок.

Професійна компетентність включає теоретичну та практичну складові. Тільки їх взаємозв'язок забезпечує справжній або повний професіоналізм фахівця. Вирішення практичних завдань потребує використання не тільки емпіричних, а й теоретичних знань. Без відповідних теоретичних знань ефективне вирішення відповідних практичних завдань неможливе, адже теорія завжди нерозривно пов'язана із практикою.

Теоретична готовність учителя в структурі його професійної компетентності нерідко розуміється як певна сукупність психолого-педагогічних і спеціальних знань. Проте набуття знань – це не самоціль. Знання, які не використовуються та є безсистемними, залишаються нікому не потрібним надбанням. Тому необхідні певні форми прояву теоретичної готовності вчителя до практичної професійно-компетентної діяльності. Такою формою є теоретична діяльність, яка виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити або, інакше кажучи, в конструктивних і гностичних вміннях, що належать до групи внутрішніх (ідеальних) умінь. Конструктивна і гностична діяльність здійснюється за наявності в учителя аналітичних, прогностичних і проектувальних умінь. Гностична діяльність, крім того, потребує ще й рефлексивних умінь.

Сформованість аналітичних умінь є одним з основних критеріїв професійної компетентності вчителя. За їх наявності педагогом набуваються знання в процесі практичної діяльності. Вони перебувають в основі узагальненого педагогічного мислення, а під час вирішення педагогічного завдання виявляються через вміння:

- розчленовувати педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву тощо);
- осмислювати кожне педагогічне явище у взаємозв'язку з усіма компонентами педагогічного процесу;
- використовувати на основі психолого-педагогічної теорії ідеї, висновки, закономірності, адекватні логіці явища, що аналізується;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- виокремлювати основне педагогічне завдання і визначати засоби його оптимального вирішення.

Прогностична діяльність учителя як процес набуття попередньої інформації про результати дій здійснюється на основі знань сутності та логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового й індивідуального розвитку учнів. Прогностичні вміння використовуються вчителем при визначенні близьких, середніх і далеких перспектив розвитку учнівського колективу й особистості кожного учня. При цьому виявляється взаємозв'язок процесів прогнозування і цілепокладання.

Прогнозування передбачає такі етапи:

- постановка педагогічної мети і завдань;
- добір засобів досягнення педагогічних цілей;
- передбачення результату, можливих відхилень і

небажаних явищ;

- визначення етапів (стадій) педагогічного процесу;
- розподіл часу;
- планування разом з учнями їх діяльності.

Залежно від спрямованості педагогічного завдання, прогностичні вміння можна об'єднати у три групи:

- вміння прогнозувати розвиток колективу, динаміку його структури, розвиток системи взаємовідносин, стосунки активу й окремих учнів у системі тощо;
- вміння прогнозувати розвиток особистості, її якостей, почуттів, волі й поведінки, можливих відхилень у розвитку, труднощів у стосунках з однолітками тощо;

- вміння прогнозувати хід педагогічного процесу.

Прогностичні вміння передбачають оволодіння вчителем такими методами інтелектуальної діяльності, як моделювання, висунення гіпотез, уявний експеримент, екстраполяція тощо.

Професійна компетентність учителя визначається не лише базовими знаннями та вміннями, а й ціннісними орієнтаціями, мотивами його діяльності, розумінням себе та навколишнього світу, сталими взаємостосунками із людьми, здатністю до розвитку власного творчого потенціалу.

Професійна компетентність формується як складова розвитку професійних якостей особистості: пам'яті, логічного мислення, рефлексії, організованості, акуратності, пунктуальності, емоційної стійкості, уваги, допитливості, рішучості, комунікабельності. Розвиток цих основних якостей у поєднанні зі стійкою системою моральних цінностей слугує основою формування конкурентоспроможності сучасного вчителя.

У процесі формування професійної компетентності важливо акцентувати увагу на стимулюванні професійного самовиховання, розвитку ініціативи, особистісного стилю навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальності та рівня підготовки.

Таким чином, однією з умов конкурентоспроможності вчителя є сформованість його професійної компетентності, що обумовлює результати роботи та популярність серед суб'єктів педагогічної взаємодії.

Сформованість професійної компетентності визначає можливість педагога претендувати на визнання його праці, а отже, є каталізатором рівня сформованості конкурентоспроможності.

Зважаючи на вищевикладене, зауважимо, що *професійна компетентність* є якісною характеристикою професійної діяльності вчителя і формується за допомогою складної трансформації інтересів, мотивів, потреб, на основі процесів усвідомлення і переосмислення. Професійна компетентність є основою майстерності й творчості спеціаліста будь-якої галузі, зокрема і вчителя (*див. рис.*).

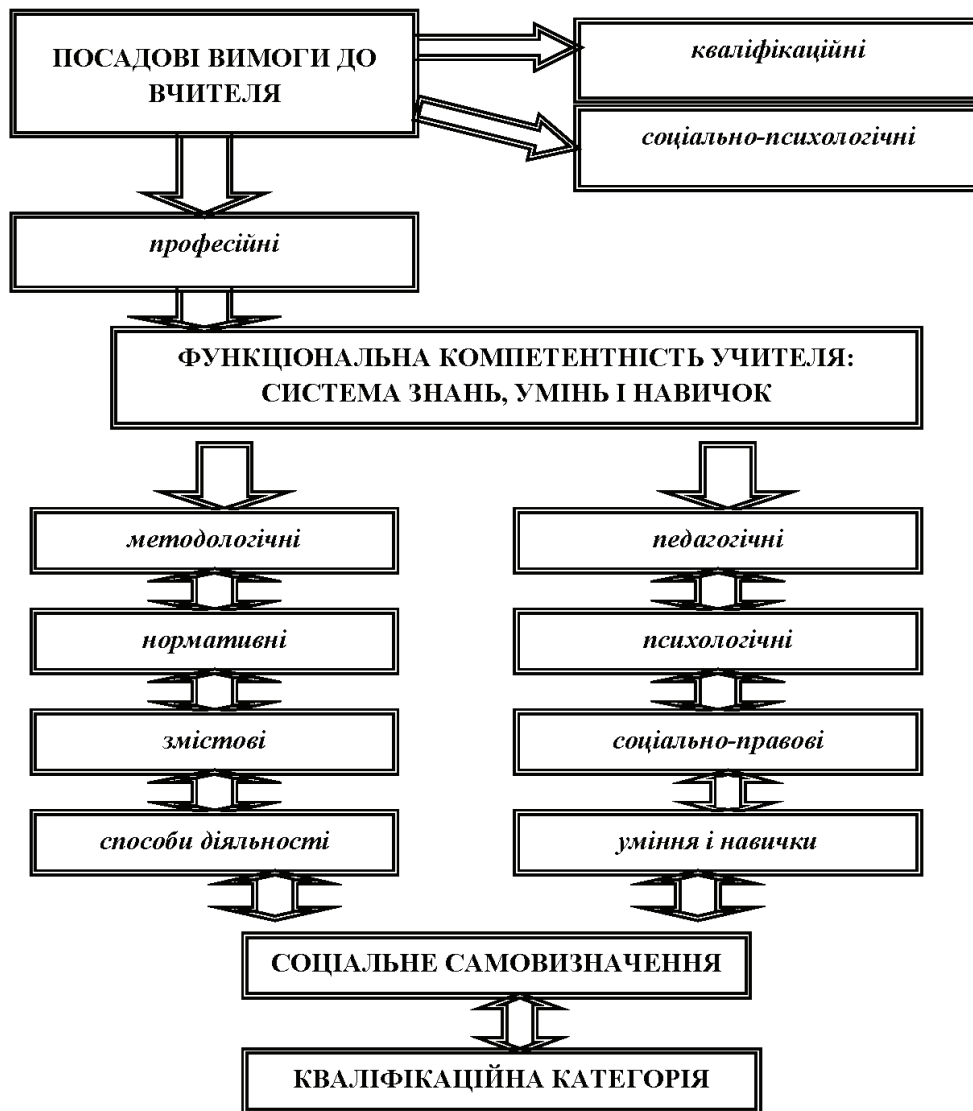


Рис. Професійна компетентність учителя

Таким чином, формування професійного компонента передбачає формування професійно-педагогічних умінь, зокрема предметних, конструктивних, організаційних, комунікативних, інтелектуальних, загальнокультурних та ін. Використання практико-орієнтованих форм і методів у процесі набуття педагогом особистого професійного досвіду сприятиме формуванню професійного компонента конкурентоспроможності вчителя.

**Висновки.** Проаналізувавши сутність професійної компетентності вчителя, можна зробити висновок, що вона є важливим показником його професійного розвитку. Сучасна освіта висуває високі вимоги до вчителя. Тому поняття професійної компетентності продовжує доповнюватися та стає більш об'ємним. Воно потребує постійного оновлення та розвитку відповідно до сучасних вимог освіти.

Визначення поняття професійної компетентності, зміст її складових – це перші кроки на шляху вирішення проблеми формування й розвитку компетентності майбутніх професіоналів педагогічної спрямованості, що й буде перспективами наших подальших досліджень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І. Д. Бех ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.
2. Бондар В. Технологізація підготовки фахівців в умовах запровадження державних стандартів освіти / В. Бондар // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 86–90.
3. Браже Т. Г. Основные принципы совершенствования профессиональной квалификации учителей в ИУУ / Т. Г. Браже // Совершенствование профессиональных знаний и умений учителя в процессе повышения его квалификации : сб. научн. трудов АПН СССР / отв. ред. Т. Г. Браже. – М. : АПН СССР, 1982. – С. 18–33.
4. Ващенко Л. Методологічні засади розробки стандартів для формування посадово-функціональної (професійної) компетентності керівних кадрів освіти / Л. Ващенко, В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2011. – № 1 (8). – С. 16–23.



5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.

6. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. середн. та вищих навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач ; АПН України ; Ін-т педагогіки і психології профес. освіти. – К. : Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

7. Компетентностный подход в образовании: проблемы и пути модернизации : монография / под общ. ред. С. С. Чернова ; И. С. Якиманская, Т. Н. Белкина, С. С. Чернов и др. – Новосибирск : СИБПРИНТ, 2013. – Кн. 2. – 159 с.

8. Маслов В. Концептуальні засади розробки орієнтовних стандартів змісту компетентності фахівців [Електронний ресурс] / В. Маслов // Освітлогічний дискурс : електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2 (4). – Режим доступу : [http://](http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/43#.VLq70iusXnR)

[od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/43#.VLq70iusXnR](http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/43#.VLq70iusXnR).

9. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя / В. Пелагейченко // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2009. – № 2. – С. 55–60.

10. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. – Ялта : НМЦ «Надія», 2000. – 76 с.

11. Сагинов К. А. Маркетинг сферы образовательных услуг / К. А. Сагинов. – М. : Триада, 1998. – 310 с.

12. Слостенін В. А. Деятельностное содержание профессионально-личностного развития педагога / В. А. Слостенін // Педагогическое образование и наука : науч. - метод. журнал. – 2006. – № 4. – С. 4–7.

Дата надходження до редакції: 03.01.2017 р.

УДК 37.013:373.1

Світлана КИРИЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

начальник відділу дослідження підготовки вчителів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

## ІННОВАЦІЙНІ ВИМІРИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*У статті розглядаються інноваційні процеси розвитку шкільної освіти, їх понятійні тлумачення, завдання, пріоритетні напрями, рівні та умови. Висвітлюються характерні ознаки дослідно-експериментальної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та наукових установ, що стосуються змісту освіти, методів роботи педагогічних працівників, системи управління, режиму функціонування шкіл України.*

**Ключові слова:** інноваційність, середовище, шкільна освіта, тьютор, особистісний розвиток, інтеграція, комплексна взаємодія.

*В статье рассматриваются инновационные процессы развития школьного образования, их понятийные толкования, задания, приоритетные направления, уровни и условия. Освещаются характерные признаки опытно-экспериментальной деятельности общеобразовательных учебных заведений и научных учреждений, которые касаются содержания образования, методов работы педагогических работников, системы управления, режима функционирования школ Украины.*

**Ключевые слова:** инновационность, среда, школьное образование, тьютор, личностное развитие, интеграция, комплексное взаимодействие.

*The article deals with innovation processes in the development of school education, their conceptual inter-pretation, objectives, priority areas, levels and conditions. It reflects the characteristic features of research and experimental work in general educational institutions and scientific institutions relating to the content of education, methods of teaching staff, management, mode of functioning schools in Ukraine.*

**Key words:** innovation, environment, school education, tutor, personal development, integration, complex interaction.

На сучасному етапі розвитку освіта є однією із найважливіших сфер людської діяльності, що тісно пов'язана із життям суспільства. Здатність системи освіти задовольняти потреби особистості й суспільства у високоякісних освітніх послугах визначає перспективи економічного й духовного поступу країни. Одним із завдань освітньої політики держави сьогодні є формування якісно нової системи навчання і виховання. Закономірною та обов'язковою умовою успішної реалізації цього завдання є забезпечення випереджувального розвитку загальної середньої освіти, головна ознака якої – інноваційність.

У сучасному світі інноваційні перетворення відчутні майже в усіх сферах діяльності. Відбувається